

УДК 343.9.02:343.37

Валерій Тацієнко,*канд. юрид. наук,**докторант відділу докторантури та ад'юнктури**Національної академії внутрішніх справ*

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Статтю присвячено питанням протидії транснаціональній економічній злочинності, необхідності подальших досліджень у цій сфері та виробленню відповідної наукової доктрини.

Ключові слова: злочинність, транснаціональна економіка, фінансові злочини, протидія.

Постановка проблеми. Транснаціональна економічна злочинність є прикладом того, як у наші часи злочинці всіх країн об'єднуються задля отримання надприбутків. Транснаціональна злочинність охоплює найбільш тяжкі види злочинів, такі як торгівля людьми, наркотрафік, торгівля зброєю, підробка грошових знаків, корупція, кібертероризм, відмивання доходів від злочинів, викрадення та вивезення предметів мистецтва тощо. Останнім часом усе частішають такі новітні транснаціональні злочини, притаманні сучасності, як кібертероризм, викрадення особистості й інші злочини у віртуальному просторі.

Численна практика протидії транснаціональній злочинності переконливо доводить, що злочинці, задіяні в цій сфері, не обмежуються одним видом злочину, натомість спеціалізуючись відразу на багатьох. Отже, гроші з кіберзлочинів, підробки грошей, торгівлі викраденими предметами мистецтва йдуть на фінансування терористичної діяльності, торгівлі людьми тощо.

Академічна наука нині, на жаль, відстає від реальності, а отже, поняття транснаціональної економічної злочинності в наукових розробках усе ще не є остаточно детермінованим. Більше того, не існує чіткого визначення меж і напрямів транснаціональної економічної злочинності. Це суттєво ускладнює науковий аналіз розглядуваного явища, а отже, немає можливості розробити чітку та прозору доктрину з питань протидії транснаціональній економічній злочинності. Тому необхідно розробити чіткі й послідовні дії з протидії цьому явищу.

Усе вищезазначене зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Питанню транснаціональної економічної злочинності та протидії таким злочинам приділяло увагу в роботах багато вітчизняних

і зарубіжних учених. Серед них варто виділити праці В.С. Полянської, І.В. Крикунової (Шадрової), А.Ю. Чупрової, Д.Н. Юхновича, Є.В. Червонних та інших. Однак ще й нині не вироблено єдиної наукової доктрини, що розглядала б питання протидії транснаціональній економічній злочинності як єдиний комплекс заходів на території різних держав світу.

Метою статті є вивчення й аналіз питань, пов'язаних із практичною актуальністю досліджень питань протидії транснаціональній економічній злочинності та умов, що сприяють такій протидії.

Виклад основного матеріалу. Питання протидії транснаціональній економічній злочинності виникло досить давно, проте й нині воно не втрачає своєї актуальності.

Тривалий час проблема транснаціональної економічної злочинності не привертала до себе достатньої уваги ні на політичному, ні на науковому рівнях. Уважається, що інтерес до неї проявився лише на початку 1970-х рр., коли спалахи міжнародної злочинності отримали завдяки засобам масової інформації, широкого розголосу. Але, на нашу думку, не це стало причиною інтересу до цієї проблеми, а те, що транснаціональна економічна злочинність стала реальною загрозою для існування окремих держав, їхньої економіки й населення. Сутність цього явища як проблеми фахівці пояснюють збільшенням географічної віддаленості стосовно скоєння злочинів і частотою здійснення злочинцями операцій, що виходять за регіональні та національні кордони. Існує думка, що передумовами виникнення цього явища є тенденція до глобалізації сучасного соціально-економічного розвитку світового співтовариства, за якої взаємозалежність окремих національних господарств досягає рівня, за якого виникає якісно новий феномен – світова

або глобальна економіка; і при цьому процес глобалізації стосується всіх сфер економічних відносин, змінюючи їх кількісні та якісні параметри. Процес глобалізації економіки якісно змінює її характер злочинності, яка все частіше пов'язана з порушенням законів більше ніж однієї країни [5, с. 193].

Як зазначає І.В. Крикунова (Шадрова), на початку XXI століття масштаби транснаціональної економічної злочинності на практиці досягли безпрецедентних масштабів, і це становить реальну загрозу як національній економічній безпеці нашої держави, так і безпеці світової економіки загалом [2, с. 11]. Тобто можна дійти висновків, що транснаціональна організована економічна злочинність у XXI столітті не тільки не була подолана, а й набула нового виміру – з'явилися нові види транснаціональної економічної злочинності. Більше того, деякі держави почали використовувати найсучасніший досвід транснаціональних злочинів для діяльності проти інших країн. Мова йде про такі злочини, як кібертероризм.

Активізація в останнє десятиліття боротьби з транснаціональною злочинністю дає вельми скромні плоди. Для більшої її ефективності різні держави світу мають спільно виробити комплекс заходів законодавчого, організаційного, соціального, морально-етичного характеру й наполегливо втілювати їх у життя, використовуючи в тому числі й примусові заходи впливу. Однак, хоча останнім часом посилюються тенденції зближення правових систем, що відображають інтеграційні процеси в економіці, істотні відмінності між системами права (в тому числі стосовно протидії економічним злочинам) усе ще зберігаються. Саме через це дуже складним процесом є створення міжнародних документів стосовно боротьби з міжнародною економічною злочинністю. Мова йде про відповідні конвенції Організації Об'єднаних Націй.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної економічної злочинності від 15.11.2000 (ратифікована Україною 04.02.2004), злочин має транснаціональний характер за таких умов:

а) він учинений у більше ніж одній державі;

б) він учинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;

с) він учинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більше ніж одній державі;

д) він учинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [1].

Однак самого визначення терміна «транснаціональна економічна злочинність» Конвенція не надає, як не надає й вичерпного переліку тих злочинів, які підпадають під це визначення.

У Конвенції ООН проти транснаціональної економічної злочинності від 15.11.2000 також подано приблизний перелік злочинів, що підпадають під визначення «транснаціональна економічна злочинність», а саме:

1) участь в організованій злочинній групі (ст. 5 Конвенції);

2) відмивання доходів від злочинів (ст. 6 Конвенції);

3) корупція (ст. 8 Конвенції);

4) перешкоджання здійсненню правосуддя (ст. 23 Конвенції) [1].

Бачимо, що Конвенція не пояснює ані терміна «транснаціональна економічна злочинність», ані (вочевидь) того, які саме злочини входять до цього поняття. Це дуже ускладнює роботу відповідних органів під час розслідування економічних транснаціональних злочинів.

До того ж зауважимо, що Конвенція, описуючи конкретні заходи боротьби з транснаціональною економічною злочинністю, не враховує деяких факторів:

– певної кількості видів транснаціональної економічної злочинності, які нині являють собою велику проблему, проте не вказуються як саме транснаціональні економічні злочини (наприклад, контрабанда);

– нових транснаціональних злочинів, на кшталт кібертероризму, пов'язаних виключно з віртуальним простором.

Ми згодні з В.С. Полянською в тому, що, враховуючи надані Конвенцією ООН проти транснаціональної економічної злочинності від 15.11.2000 ознаки транснаціонального злочину, транснаціональну економічну злочинність можна визначити як злочинну діяльність у сфері легальної та нелегальної господарської діяльності, тобто у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних благ і послуг, у тому числі під прикриттям легальної діяльності, що здійснюється у двох і більше державах, характеризується корисливими мотивами, плануванням і належною підготовкою злочинів, розвинутою структурою, наявністю спеціальної цілі – вчинення серйозних (тяжких) та особливо тяжких злочинів [3, с. 170]. Отже, в транснаціональній економічній злочинності можна виділити декілька ознак:

1) це господарська діяльність, тобто діяльність у сфері виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ і послуг;

2) вона здійснюється у двох або більшій кількості країн;

3) її метою є отримання прибутків;

4) вона здійснюється зі спеціальною метою – вчинення серйозних (тяжких) та особливо тяжких злочинів. Тобто особи, які здійснюють цей злочин, усвідомлюють його небезпеку та протиправність і свідомо бажають настання відповідних тяжких наслідків;

5) ця діяльність може здійснюватися під прикриттям легальної діяльності.

Отже, можна дійти висновків, що протидія транснаціональній економічній злочинності може здійснюватися декількома шляхами:

1) шляхом викриття нелегальної господарської діяльності та юридичних осіб, що здійснюють прикриття такої діяльності;

2) шляхом запобігання перевезенню відповідної продукції через кордони різних держав;

3) шляхом перекриття каналів переведення грошей за таку господарську діяльність.

Зрозуміло, що найкращі результати можна буде отримати у випадку, коли всі ці заходи здійснюватимуться одночасно, але це передбачає складну координаційну роботу між усіма силовими департаментами й відомствами як усередині однієї країни, так і між відповідними службами різних держав.

Натепер через суттєву різницю в кримінально-процесуальному законодавстві різних держав виникають проблеми кримінально-процесуального характеру на стадії попереднього розслідування й судового розгляду. Отже, важливим засобом, що підвищує ефективність спільної діяльності правоохоронних органів з розслідування транснаціональних злочинів, стало б взаємне визнання як судових доказів не лише результатів проведення криміналістичних та інших експертиз, а й результатів проведення слідчих дій в інших країнах, розроблення єдиних міжнародних вимог до зібраних доказів. Окрім цього, на наш погляд, необхідно розглянути питання про доцільність створення з метою нейтралізації протидії злочинних структур і судового розгляду кримінальних справ про злочини, вчинені одночасно на території декількох держав, міжнародних трибуналів щодо організованої злочинності на базі ООН або інших міждержавних об'єднань, передусім країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС).

Органи ЄС, відзначаючи серйозну й дедалі зростаючу загрозу міжнародної організованої злочинності, насамперед економічної, самому існуванню ЄС, прийняли низку законодавчих актів, спрямованих на боротьбу з корупцією в приватному секторі економіки,

відмиванням грошей, незаконною інсайдерською діяльністю, шахрайством, поставивши знак рівності між фінансовою й економічною злочинністю. Маються на увазі передусім такі нормативно-правові акти, як Council Directive 91/308/EEC on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering, EU Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22 July 2003 on combating corruption in the private sector, Directive 2003/6/EC of the European Parliament And Of The Council of 28 January 2003 on insider dealing and market manipulation (market abuse) тощо. Проте навіть у ЄС немає єдиної стратегії боротьби з транснаціональною економічною злочинністю, а отже, немає ефективної системи протидії такій злочинності.

Метою здійснення транснаціональних злочинів у сфері економіки є отримання прибутку. Це притаманне будь-яким видам транснаціональної злочинності (у тому числі таким, які не можна розцінювати як економічні), але цей аспект треба враховувати, коли мова йде про транснаціональну економічну злочинність. Перекриття надприбутків може призвести до скорочення й навіть припинення злочинних дій, оскільки злочинні дії стають неприбутковими. Це варто враховувати під час дослідження питань протидії транснаціональній економічній злочинності.

Мережа Інтернет, зокрема її невідстежувані частини (так звані «Даркнет»), численні надсучасні засоби зв'язку на кшталт «Вайбер», «Телеграм» тощо значно збільшили можливості встановлення приватних контактів між громадянами різних держав і навіть різних континентів. Тобто в транснаціональних організованих злочинних угруповань з'явилося більше нових можливостей для ведення незаконної торгівлі. У сучасних кризових умовах, у яких опинилася наша держава, це є вкрай небезпечним. Оскільки Україна є правовою державою, яка не має на меті обмеження користування мережею Інтернет, як це роблять такі авторитарні країни, як Російська Федерація та Китайська Народна Республіка, виникає питання щодо модернізації протидії транснаціональній економічній злочинності з боку вітчизняних правоохоронних органів.

Найважливішу проблему становить наявність у сучасному світі паралельної банківської системи, яка має необмежені можливості. Насамперед це пов'язано з очевидним спрощенням процесу відмивання кримінальних доходів. Сучасне законодавство засноване на отриманні інформації про підозрілі операції. Однак ця система перестає працювати в багатьох випадках здійснення трансакцій електронним шляхом. Особи, які

розміщують злочинні гроші в кіберпросторі, нерідко використовують для цієї мети неатрибутивні банківські карти, які не можуть застосовуватися для зняття або поповнення коштів на рахунку, однак на них можуть надходити грошові суми з інших карт. Перекази здійснюються з телефону, комп'ютера з виходом в Інтернет або шляхом запису таких карт в електронні гаманці, що переміщують кошти з однієї картки на іншу. Такі операції здійснюються безпосередньо без участі третіх осіб і є абсолютно анонімними. Гроші можуть зберігатися на карті або персональному комп'ютері й переводитися до тих пір, поки в сторін є карти. У банках про такі перекази не залишається жодної інформації. Основна небезпека в цьому випадку полягає в тому, що надаються широкі можливості для переказу будь-яких грошових сум через кордони і створюється паралельна банківська система, що дає змогу ігнорувати вимоги, якими супроводжуються традиційні перекази, і приховувати походження грошей. Наявні сьогодні програми для «виловлювання» й відстеження таких угод досить дорогі, вимагають постійного вдосконалення, вельми негативно сприймаються фінансовими інститутами, на які покладається основний тягар витрат. Найголовніше, вони не дають змоги досягти очікуваного ефекту [4, с. 148].

Отже, вбачається, що актуальними для нашої держави є такі напрями протидії транснаціональній злочинності:

1. Заклик усіх держав світу до значного оновлення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної економічної злочинності від 15.11.2000 з включенням до неї злочинів, які нині визнані міжнародною спільнотою як транснаціональні економічні злочини. Передусім мова йде про такі злочини, як контрабанда та кібертероризм. В ідеалі на меті має бути створення відповідного міжнародного нормативно-правового акта, який охоплює всі напрями боротьби з транснаціональною економічною злочинністю. Також подібний єдиний нормативно-правовий акт варто прийняти на рівні ЄС та інших міждержавних об'єднань.

Крім цього, на нашу думку, потрібно увести єдину систему зібрання доказів стосовно транснаціональних злочинних угруповань. Коли діяльність транснаціональної злочинної групи викрито в декількох країнах, має слухність думка щодо створення міждержавного трибуналу з розгляду такого кримінального провадження. Це також має бути законодавчо оформлено на міжнародному рівні.

У цих нормативно-правових актах варто надати визначення транснаціональній еко-

номічній злочинності. Це визначення допоможе виробити єдину для всіх країн правову доктрину щодо протидії цьому загрозливому явищу.

2. Протидія кібератакам і кібертероризму. На жаль, можемо констатувати, що в цьому напрямі Україна поки що є майже беззахисною. Це потрібно якнайскоріше виправити, оскільки в разі загострення військових дій умовний противник може в лічені години паралізувати банківську систему країни, залишити громадян без світла, зв'язку тощо. Отже, варто значно більше уваги приділяти системам електронного спостереження, банківського контролю за протидією відмиванню грошей тощо.

3. Варто пам'ятати, що головною метою транснаціональних злочинів у сфері економіки є отримання прибутку. Отже, створення такого становища, в якому витрати на здійснення економічного злочину будуть перевищувати можливий прибуток, має стати головною метою протидії транснаціональній економічній злочинності.

4. Протидія транснаціональній економічній злочинності може здійснюватися декількома шляхами:

1) шляхом викриття нелегальної господарської діяльності та юридичних осіб, що здійснюють прикриття такої діяльності;

2) шляхом запобігання перевезенню відповідної продукції через кордони різних держав;

3) шляхом перекриття каналів переведення грошей за таку господарську діяльність.

Усі ці шляхи передбачають як координацію діяльності між різними департаментами й відомствами всередині держав, так і міждержавну взаємодію на різних рівнях.

Висновки

Транснаціональна економічна злочинність нині вважається одним із найзагрозливіших факторів, що руйнують світову економіку, призводять до бідності населення відповідних країн і провокують інші види злочинів. На жаль, можемо констатувати, що світ і досі не виробив дієвих стратегій боротьби із цим явищем. Отже, дослідження питань протидії транснаціональній економічній злочинності мають бути продовжені, оскільки їх актуальність із плином часу лише зростає.

Уважаємо, що подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення міжнародно-правового регулювання питань протидії транснаціональній економічній злочинності, а також на можливість для нашої країни зробити свій вагомий внесок у це питання, поліпшивши роботу власних структур, які задіяні в протидії цим видам злочинів.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної економічної злочинності від 15.11.2000 (ратифікована Україною 04.02.2004). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

2. Крикунова (Шадрова) І.В. Транснаціональна економічна злочинність в умовах криміналізації глобалізаційних процесів. Молодий вчений. 2014. № 12 (1). С. 165–171.

3. Полянська В.С. Транснаціональна організована злочинність у сфері економіки: сутність та ознаки. Південноукраїнський правничий часопис. 2016. № 2. С. 167–170.

4. Чупрова А.Ю. Транснаціональна економічна преступность: вопросы противодействия. Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. 2009. № 1. С. 147–150.

5. Юхнович Д.Н. Транснациональная экономическая преступность: понятие, её виды и признаки. Актуальные проблемы российского права. 2015. № 4 (53). С. 192–195.

Стаття посвящена вопросам противодействия транснациональной экономической преступности, необходимости дальнейших исследований в этой сфере и выработке соответствующей научной доктрины.

Ключевые слова: преступность, транснациональная экономика, финансовые преступления, противодействие.

The article is devoted to counteracting transnational economic crime and the need for further research in this field and the development of an appropriate scientific doctrine.

Key words: crime, transnational economy, financial crimes, counteraction.

